

Микола ТУПЧІЄНКО
ORCID: 0000-0002-7076-4861
Владислав ШАТКОВСЬКИЙ
ORCID: 0000-0002-7713-5312
Владислав КОВТУН

ПЕТРОГЛІФИ В БАСЕЙНІ Р. БОКОВА PETROGLYPHS IN THE BOKOVA RIVER BASIN

Виявлення творів мистецтва доби середньовіччя є явищем винятковим, особливо для Кіровоградщини, де вони представлені лише половецькими антропоморфними стелами. Тому виявлення в 2013 р. Ігорем Шевченком і Юрієм Лук'янченком біля с. Гурівки тодішнього Долинського району рельєфних зображень людського обличчя і тамгоподібного знаку мало характер сенсації. Автори знахідки представили результати своїх досліджень на I Всеукраїнському археологічному з'їзді, а також у кількох публікаціях в районній пресі, в яких дали опис 3-х об'єктів, які входили в один комплекс – зображення «тамги», обличчя людини і «копита». Автори відкриття притримуються думки, що виявлені петрогліфи датуються часом не пізнішим XII – XIII ст. і пов'язані з кочовим тюркським населенням українського степу.

У 2024 р. автори цієї статті, виконуючи доручення НДП «Археолог», на замовлення керівництва ОТГ с. Гурівка провели інвентаризацію вказаного об'єкту, яке серед місцевого населення фігурує під назвою урочища «Обличчя», «Плескатога каменя», «Плесовитого каменя». Результати проведеного в квітні цього року дослідження дозволяють не лише уточнити опис пам'ятки, зроблений І. Шевченком та Ю. Лук'янченком, а й доповнити його двома додатковими об'єктами, які входили до комплексу.

Гурівка знаходиться на обох берегах р. Бокова. Згадане вище урочище «Обличчя», «Плоский камінь», «Плесоватий камінь» розташоване за 1 км. від північної окраїни села, на лівому березі р. Бокова, в межах спорудженої в 1957 р. греблі, яка перегороджує р. Бокову. Урочище представляє собою кілька виходів на поверхню природних скель граніту сірого кольору із нанесеними на них зображеннями, а також земляного насипу платформи. В безпосередній близькості від греблі знаходяться два об'єкти «святилища»: 1) «тамга»; 2) «обличчя».

1) «Тамга» розташована на продовгуватій глибі – вихід граніту, розташованої на південний схід від греблі, на схилі берега річки. Скеля утворює своєрідну сходинку висотою 0,48 м, орієнтовану довгою віссю з півдня на північ. Довжина скелі 2,45 м, ширина видимої частини 0,3-0,4 м. В середній частині виступу, на його плоскій поверхні рельєфно простежується графічний

знак: квадрат (прямокутник) із вписаними в нього двома горизонтальними лініями, які не доходять до вертикальних сторін квадрату. Від нижнього горизонталі від її центру опущено перпендикуляр до основи квадрату, утворюючи фігуру, яка нагадує літеру «Т». Знак умовно «тамга» довгими сторонами орієнтовано вздовж осі скелі, тобто орієнтовано по лінії південь – північ. Техніка виготовлення знаку – не глибокий рельєф, вибитий в камені, ймовірно за допомогою залізного зубила.

Параметри «тамги» довгі сторони прямокутника 11,7 X 15 см, висотта – 10 см., довжина вписаних горизонталей 6 і 7 см, висота перпендикулярної лінії – 4см.

2) «Обличчя» або «Лик», розташоване на горизонтальній гранітній скелі, частково зануреній у річку. Первісно, до спорудження греблі, скеля мала знаходитися над водою. Форма скелі нагадує людську ногу – гомілку із ступнею або чобіт. Де ступня орієнтована по лінії південний захід-північний схід. В області верхньої частини гомілки виявлено сліди сверління, яке здійснювалося для піриву скелі під час будівництва. Довжина «ступні» - 4 м., ширина 1, 6 м. Рельєф зображення розташоване в області «кісточки» у північно-східній частині «ступні». Поверхня вкрита плямами моху. Північно-східна частина корозійована, розтріскана.

Зображення – обличчя чоловіка в анфас. Форма обличчя овальне з широкими вилицями. Підборіддя чітко окреслене, рот передано короткою горизонтальною лінією, вибитою в скелі. Ніс широкий, передано прямокутної форми рельєфом, що виступає над ротом і щоками. Для поначення носа обрано вихід на поверхню скелі червоного шпату. Складається враження, що ніс спеціально пофарбовано в червоне. Очі передано витягнутими овалами, що звужуються до вилиць. Очні орбіти рельєфно заглиблені. Над очима дугами передано лінії брів, які сходяться на перенісі, утворюючи своєрідну синусоїду. Від крил носа спускаються носо-губні складки, що виходять за краї рота. Зображення виконане в реалістичному стилі, передає образ чоловіка середніх років.

Із західного боку (ліворуч з позиції зображеного) простежується фрагмент дуги кола, яке мало окреслювати все зображення обличчя. Зі сходу воно не читається через значну корозію поверхні скелі.

Висота зображення від підборіддя до дуги кола над головою 65 см. Ширина між вилицями -40 см. довжина носа 18 см. Довжина рота 6 см.

Очі: праве – 13X4,5 см; ліве – 14X4 см. Довжина брів: права – 16 см., ліва – 18 см.

Радіус кола від носа на захід – 44 см. , над бровами – 38 см.

Варто відзначити, що наше бачення графіки «тамги» й обличчя суттєво відрізняється від того, як його сприйняли І. Шевченко та Ю. Лук'янченко.

Третій об'єкт – «копито» розташоване на північний схід від «обличчя». Представляє собою копитоподібне заглиблення у нижньому камені природного виходу скельного граніту – чотири камені. Найбільший камінь висотою 0,7 м.

Біля його підніжжя із західного боку й знаходиться вказане заглиблення, яке формою нагадує копито коня або каблук великого чобота. Плоска основа фігури орієнтована по лінії південь – північ, а закруглена на захід. Розміри: 13X14 см, глибина 5-2,5 см. Стінки не прямовисні, а під нахилом у бік заокруглення. Складається враження, що це заглиблення є результатом природної корозії граніту.

4) Камінь «Череп» – природний об'єкт (граніт) з корозійованою поверхнею, що нагадує череп, знаходиться між «Ликом» і «копитом». Лицевою частиною (очними впадинами повернутий на схід). Розміри: 1,2 x 0,6 м.

5) Насип – платформа, розташована також між «Ликом» і «копитом», східніше «черепа». Має форму земляного задернованого пагорба округлої форми висотою 0,8-1 м., і діаметром 23 м. В північній частині стара яма глибиною 0,5 м. і в діаметрі 1м. Із північно-західного боку біля підніжжя виходить граніт. За оповіддю місцевих жителів пагорб складається з каменю. Вирішили пробурити насип в її південно-західній сплюсненій частині. Насип-чорнозем інтенсивно чорного кольору, який може бути із мулу або дернових блоків заплави, з яких споруджено насип. На глибині 0, 8 м. (рівень давнього горизонту) виявили зітліле дерево, вуглики деревного вугілля і кальциновану кісточку. Структура насипу, і виявлені знахідки свідчать про її штучне і давнє походження (була підозра, що тут складували чорнозем під час будівництва греблі).

Таким чином, в результаті проведених під час інвентаризації урочища досліджень, було не лише знято план розташування об'єктів, уточнено опис трьох об'єктів, виявлених раніше, а й доповнено комплекс додатково двома об'єктами, а саме: каменем «череп» та насипом – платформою. Усі ці об'єкти представляли в минулому єдиний комплекс, який, очевидно, відіграв роль святилища тюрків.

Ольга СОБЧУК
ORCID: 0000-0003-3652-9494

ПАМ'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА ЯСТРЕБОВА

MONUMENT PROTECTION ACTIVITIES OF VOLODYMYR YASTREBOV

XIX століття – період активізації процесів у науковій та соціокультурній сферах: деякі науки виокремлюються у самостійні галузі; виникає новий прошарок суспільства – інтелігенція; утворюються наукові товариства та засновується ряд університетів. На тлі цих зрушень спостерігається зростання уваги до історичного минулого. Водночас, все частіше звертає на себе увагу питання захисту та збереженості пам'яток історії та культури.